

Moskeevesting in Vlaanderen

➤ DR. MERYEM KANMAZ

Voor moslims in Europa betekenen moskeeën meer dan ‘broodnodige’ ruimtes voor de rituele praktijk. In de diasporacontext krijgen ze tevens de symbolische betekenis als markers van de moslimaanwezigheid. Hoewel een zeker (theologisch) discours bestaat waarbij de islam geen gebedsruimte behoeft blijkt in de diaspora-setting dat de materiële aanwezigheid van een moskee tegemoetkomt aan de reële nood aan fysieke ruimte maar ook aan de immateriële nood aan erkenning. In die zin vormt het de symbolische veruitwendiging bij uitstek van de moslimaanwezigheid.

De oprichting en gestage stijging van het aantal moskeeën in Gent komt tegemoet aan verschillende noden. Naarmate de moslimgemeenschappen groter werden (via demografische aangroei, gezinshereniging en nieuwe immigratie) steeg de behoefte aan een moskee in de buurt. Tegelijkertijd als gevolg van de diversificatie van het religieus landschap ontwikkelden zich moskeeën van diverse religieuze, ideologische en politieke gezindten. In laatste instantie speelde ook de invloed van de in België geboren of gesocialiseerde moslims die zich begonnen te roeren een rol.

Terwijl een eerste golf van moskeevestigingen tegemoetkomt aan de nood van de primomigranten kenmerkt de tweede golf zich door ideologische, taal en andere verschillen. De derde golf van oprichtingen tenslotte houdt enerzijds een verdere consolidatie in van de reeds gevestigde moskeeën en kent tegelijkertijd de intrede van de jonge, in de Europese setting gesocialiseerde, garde in de moskeeën. De vierde periode tenslotte bestaat uit moskeeën opgericht door nieuwe groepen moslims uit islamitische landen zoals Bosniër en Pakistani in Gent of Tsjetsjenen in het Antwerpse. De bekeerlingen tenslotte sluiten het lijstje af.

DE EERSTE MOSKEEËN (JAREN 70 - BEGIN JAREN '80)

De eerste moskeeën in Gent werden kort na de komst van de migranten uit islamitische landen, begin jaren '70, opgericht. Dit proces verliep gelijkmatig voor de overige Europese landen. Terwijl Groot-Brittannië, met voornamelijk een moslimbevolking uit haar voormalige kolonies, reeds moskeevestigingen kende vanaf de jaren '50, ging dit voor de landen met een ‘klassieke’ arbeidsmigratie, zoals Frankrijk, Duitsland, België en Nederland halfweg de jaren '70 van start. Voor de Gentse setting betrof het, net als voor de

rest van België, voornamelijk arbeiders uit de Middellandse Zee-regio en meer bepaald uit Turkije en de Maghreb. Hoewel het in eerste instantie voornamelijk alleenstaande mannen waren, kwam al gauw de gezinshereniging op gang. Het is in deze context dat de nood aan een islamitische ruimte dringender werd.

Deze eerste ‘traditionele’ moskeeën richtten zich voornamelijk op de rituele praktijk en de dagelijkse, vrijdag- en feestgebeden. Hiernaast vormden ze tevens ontmoetingsplaatsen voor de jonge immigranten ‘in den vreemde’ waar ze als het ware oases vormden met gekende dingen uit het land van herkomst en waar de traditionele cultuur werd teruggevonden in de ontmoeting met lotgenoten. Later, na de gezinshereniging, kreeg de moskee tevens een educatieve opdracht gericht op de reproductie van religieuze en culturele tradities in de vorm van koranonderricht, islamitische lessen en algemene waarden en normen.

In Gent werden in deze eerste fase twee moskeeën opgericht, de Grote Moskee (Eyüp Sultan Selim Camii) door de Turkse gemeenschap en de Al-Fath moskee door de kleinere groep Marokkaanse, voornamelijk Berberse moslims.

Deze eerste moskeeën waren dan ook etnisch-nationaal homogene moskeeën of ‘etnische’ moskeeën. Hoewel in Gent in de beginjaren een korte periode van ongeveer een jaar gezamenlijk gebruik werd gemaakt van een pand, desalniettemin met afzonderlijke gebedsruimtes, evolueerde dit vrij snel naar afzonderlijke moskeeën voor beide gemeenschappen. Als belangrijkste reden hiervoor wordt gewezen op de wens om in een groep te verkeren met dezelfde achtergrond en dezelfde taal. Dit belet echter niet dat al de moskeeën wel open en toegankelijk zijn voor andere nationaliteiten en groepen. Het belangrijkste argument voor deze gescheiden ontwikkeling dat aangehaald wordt is dat men elkanders taal niet begrijpt en zodoende ook de preken van de imam niet. Hoewel afzonderlijke gebedsruimtes volgens de gelovigen ingaat tegen de idee van umma, de wereldgemeenschap van gelovigen, kiest men zowat in alle landen desalniettemin voor deze optie. Belangrijk is te herinneren dat in de beginjaren van de migratie de moskee niet enkel een plaats was voor de religieuze praktijk maar in het bijzonder een plaats voor cultuurbehoud, waar men mensen trof met dezelfde achtergrond. Religie maakte onlosmakelijk deel uit van de cultuur en was als dusdanig iets wat men had meegebracht, zoals men het ginds kende, uit het land van herkomst. In de diaspora krijgt religie een andere betekenis en evolueert het tevens als manier om de gemeenschap af te bakenen.

Deze eerstegolf-moskeeën werden doorgaans opgericht door individuele gelovigen. Hoewel in de literatuur gesuggereerd wordt dat halfweg de jaren ’70 de invloed van de sociopolitieke groepen zoals de Amicales en de Turkse rechtse groepen een doorslaggevende rol zouden gespeeld hebben bij de oprichting, gaat dit voor de Gentse setting slechts gedeeltelijk op. Zo verscheen de Turkse Diyanet pas op het toneel in de eerste helft van de jaren ’80¹ als reactie tegen de stijgende invloed van de oppositie-islam (zie verder). De Marokkaanse overheden daarentegen waren inderdaad wel, hetzij onrechtstreeks via de

Amicales², betrokken bij de aankoop van de eerste Marokkaanse moskee Al-Fath in 1975. Maar ook hier vormden ze niet de stuwende krachten achter de moskeeoprichting. Het is pas nadat de lokale moslingemeenschappen reeds de eerste stappen hiertoe hadden gezet dat hulp en ondersteuning van buitenaf werd geboden. Het initiatief kwam van de lokale gelovigen zelf.

EYÜP SULTAN CAMII (DIYANET)

De ‘grote’ moskee van Gent (*Büyük Camii*) zou in 1977 opgericht zijn en was gevestigd in de Molenaarstraat maar verhuisde wegens gebrek aan ruimte vrij vlug naar de huidige locatie in de Kazemattenstraat. Gezien het aantal moslims door migratie en gezinshereniging steeds groter werd, werd de behoefte aan een aangepaste ruimte steeds dwingender. De *Vereniging van Turkse Arbeiders van Gent en omgeving*, de vzw die de eerste Turken in Gent groepeerde, boog zich over de kwestie van een eigen moskee en ondernam al snel acties om te komen tot een ruimte die tegemoetkwam aan de gemeenschap. Het huidige pand, een voormalige industriële ruimte, werd aangekocht met giften, zowel van eigen moskeegangers als van omhalingen in andere steden en buurlanden.

In eerste instantie bleef het beheer in handen van deze vereniging. In 1981 werd de moskee vervolgens, ‘ten kosteloze titel’ overgedragen aan de ‘Turkse geloofsvereniging’, Türkiye Diyanet Vakfı, met zetel te Ankara, Turkije. Ondertussen wijzigde de vereniging haar naam in vzw *Turks-Islamitische Culturele Vereniging Gent* (1982). Als reden om tot deze overdracht en naamswijziging over te gaan worden verschillende elementen aangehaald. Het argument dat zeker meespeelde is dat bij aansluiting bij de Diyanet Vakfı, de imam voortaan door de Turkse overheid kon gezonden en bezoldigd worden terwijl anders de gelovigen zelf hiervoor dienden in te staan. De meerderheid van de cemaat stemde daarom destijds voor de overdracht. Door de oprichting van Diyanet Europa in 1982 werden deze moskeeën eigenlijk lokale afdelingen van de Islamitische Stichting B.T.I.D.V.. Sinds de oprichting van de Turkse republiek in 1924 vertegenwoordigt Diyanet de ‘officiële’ Turkse islam. Administratief valt het onder het beheer van de overheidsdienst ‘presidium voor Religieuze Aangelegenheden, *Diyanet İşler Başkanlığı* kortweg Diyanet, de organisatie van islam in Turkije. Na de vestiging van Turkse migranten in de Europese landen verlegde Diyanet mede onder invloed van het politieke klimaat in Turkije waar de islam een steeds belangrijker rol kreeg in het maatschappelijk leven, haar werkterrein ook naar Europa. De concrete invulling van de taken van Diyanet in het buitenland bestaat ondermeer uit het aantrekken van religieuze functionarissen uit Turkije voor tewerkstelling in Europese moskeeën. Ook het leerkrachten islamonderricht in het regulier onderwijs, voornamelijk in Duitsland en België, verloopt onder de coördinatie van Diyanet.

AL-FATH

De oudste Maghrebijnse moskee, Al-Fath, werd begin jaren 70 opgericht. De eerste stappen hiertoe werden reeds in 1969 gezet door enkele jonge mannen die elkaar buiten de

werkuren opzochten. De concrete aanleiding hiertoe vormde de nood bij overlijden waar- bij de gemeenschap diende samen te komen om het lichaam van de overledene ritueel te reinigen, het *djanaza*-gebed te verrichten en de repatriëring naar Marokko te verzorgen.

Vanaf 1970 huurden de betrokkenen een ruimte in de Phoenixstraat en werd van start gegaan met de dagelijkse gebeden. Andere Marokkaanse arbeiders werden aangespoord om ook een steentje bij te dragen in de vorm van maandelijks bijdragen. Gezien het zware arbeidsritme bleef de nadruk in deze eerste periode liggen op de bijeenkomsten in het weekeinde. Vanaf 1975 werd uit eigen rangen, een imam bereid gevonden de gebeden in het weekeinde te verzorgen. Voor het vrijdaggebed ging men in die periode, indien de werkuren het toelieten, naar de grote moskee van Brussel. Vanaf de toekenning van leerkrachten door de Marokkaanse overheid breidde men het aanbod verder uit. Voortaan werd ook het vrijdaggebed in de moskee gebeden. Hiernaast functioneerde de moskee in de traditie van de eerste moskeeën die ook plaatsen voor gemeenschapsvorming waren, als ontmoetingsruimte voor de mannen. Zo werd ondermeer een voetbalploegje opgericht waarbij toernooien werden gespeeld tegen andere organisaties en moskeeverenigingen.

De cemaat van de Al-Fath moskee bestond in de beginjaren voornamelijk uit Berbers uit het Rif-gebied. De migratie van Arabischsprekende Marokkanen, Algerijnen en Tunesiërs was toen, begin jaren '70, immers nog niet op gang gekomen.

Een uitzonderlijke plaats wordt ingenomen door de, eveneens Arabofone, 'studentenmoskee', *Muslim Student Community of Ghent (MSCG)*. De MSCG werd zo'n 20 jaar geleden, in 1979 opgericht vanuit de nood van studenten uit islamitische landen zoals Egypte, Irak, Soedan, die een bijzondere licentie, master of doctoraat voorbereidden aan de Universiteit Gent. Gezien de overige moskeeën zelf nog in de opstartfase waren en bovendien te ver gelegen, bleef de behoefte aan een gebedsruimte voor het vrijdaggebed, en in het bijzonder voor religieuze feesten en vooral tijdens de ramadan. De studentenmoskee is in die zin geen 'product' van de klassieke moslimmigranten, maar eigen aan de stedelijke context. Deze voornamelijk Arabische studenten onderhielden in de beginjaren contacten met het Islamitisch Cultureel Centrum (ICC) te Brussel, verbonden met de Islamitische Wereldliga.

Hoewel oorspronkelijk opgericht als 'studentenmoskee' begaven gaandeweg ook steeds meer buurtbewoners zich naar deze moskee. In heel de regio in het zuiden van de stadsring, waar de studentenmoskee gelegen is bevindt zich immers geen andere moskee. De cemaat van de 'studentenmoskee' kan eigenlijk in twee groepen ingedeeld worden, de studenten en de buurtbewoners. Volgens de moskeevoorzitter zouden momenteel zo'n 100 studenten afkomstig uit islamitische landen aan de universiteit Gent een master of doctoraatsopleiding volgen.

EERSTE DIVERSIFIËRING MOSKEELANDSCHAP (TWEDE HELFT JAREN '80 – BEGIN JAREN 90)

De tweede fase van de moskeevestiging kenmerkt zich door een eerste diversifiëring op basis van etnische en ideologische breuklijnen. Dit resulteerde wat de Turkse gemeenschap betreft in de oprichting van de Tevhid Camii, IH-VAK, Hızır Bey Camii, en als reactie daartegen Rabot Fatih Camii en Yavuz Sultan Selim Camii. Langs Maghrebijnse zijde verliep de diversifiëring in eerste instantie op basis van etnische en linguïstische lijnen met de oprichting van de Okba Ibn Nafi moskee als resultaat.

DIVERSIFIËRING VAN HET TURKS RELIGIEUS VELD: POLITIEK-IDEOLOGISCHE BREUKLIJNEN

Onder invloed van de ontwikkelingen in Turkije kent ook het Gents islamitisch veld een eerste grote versplintering. De jaren '60 en '70 kenden in Turkije niet alleen turbulente tijden op economisch vlak (snelle industrialisatie, verstedelijking, ...) maar ook politieke instabiliteit. Tijdens de staatsgrepen van 1960 en 1971 werden dissidente stemmen uit de linker- en rechterzijde maar ook van religieuze groeperingen in de kiem gesmoord. Het (politiek) islamitisch gedachtegoed vond haar weg naar de bevolking via de Democratische Partij, maar vooral via de MSP, de voorloper van Refah. In de strijd tegen opposanten werden ook deze islamitische groepen vervolgd. Verschillende leiders ervan vluchtten naar Europa waar ze een nieuw en onontgonnen terrein ontdekten. In de relatieve vrijheid van de Europese context ontwikkelden ze vervolgens quasi verlengstukken van de groeperingen in het moederland. In eerste instantie in Duitsland maar later ook in de andere Europese landen met een aanzienlijke Turkse populatie ontwikkelden op die manier Milli Görüş³ en Süleymanlı zich tot belangrijke spelers in het Turks islamitisch veld. Deze groeperingen trachtten invloed te verwerven binnen de migrantengemeenschappen ondermeer door ondersteuning op het lokale niveau via tegemoetkoming aan hun concrete noden, zoals de behoefte aan gebedsruimte en mogelijkheden tot islamitische socialisering van de kinderen in de diaspora. Op die manier ontstonden moskeëen van Milli Görüş-strekking of moskeëen ondersteund door Süleymanlı of andere groepen.

In België is de situatie licht verschillend omdat in tegenstelling tot Nederland (Sunier 1996) en Duitsland de Süleymanlı-strekking nauwelijks voet aan grond kreeg. Het is voornamelijk Milli Görüş die er in slaagde om zich te organiseren en een uitgebreid weefsel van eigen afdelingen (*teşkilatlar*) uit te bouwen. In de Gentse setting vertaalde dit zich in 1984, in de afscheiding van de Tevhid Camii van de Grote Moskee: het is een combinatie van factoren – waaronder een actievare profilering van Diyanet maar ook door de stijgende invloed en organisatievorming van Milli Görüş in België – die leidde tot de afscheuring van een groep leiders en hun achterban die zich met het gedachtegoed van Milli Görüş identificeerden.

Vanuit het oogpunt van politiek-ideologische breuklijnen zijn er nog twee moskeeën die ontstonden in respectievelijk 1988 en 1987. De eerste is IH-VAK: de leden zijn aanhangers van de Kadiriï-broederschap. De tweede is Hizir Bey Camii (Nurcu/Fethullah Gülen). De leden houden zich ver van de partijpolitiek en concentreren zich voornamelijk op educatieve activiteiten.

HET DIYANET-OFFENSIEF: RABOT FATIH CAMII EN YAVUZ SULTAN SELIM CAMII

Als reactie tegen de opkomst van deze religieuze groepen trachtte de Turkse overheid haar controle over de Europese Turkse gemeenschappen te herwinnen. Conform de evolutie in de rest van Europa wordt als reactie tegen deze versplintering en om de gelovigen ‘in het gareel’ te houden ook de Diyanet-groep versterkt. In 1982 wordt de eerste ‘Europese’ afdeling van de Diyanet opgericht in Keulen. België volgde kort daarna met de oprichting van de B.T.I.D.V. te Brussel, in 1982. Teneinde op deze manier de officiële ‘Turkse’ islam te promoten startte ook Diyanet op haar beurt met de ondersteuning en oprichting van moskeeën. Doorgaans gebeurde dit via invloedverwerving in reeds bestaande moskeeën die vervolgens ‘overgedragen’ worden aan Diyanet. In Gent werd enerzijds de greep op de Grote Moskee versterkt en anderzijds werden quasi gelijktijdig twee Diyanet moskeeën opgericht, de Rabot Fatih Camii in de wijk Rabot niet zo ver van waar toen de Tevhid Camii zich bevond en de Yavuz Sultan Selim Camii in Ledeberg, tot dan nog onontgonnen terrein.

NAK IBENDI TEKKE

Met de oprichting van de Nakşibendi tekke in 1994 lijkt de diversifiëring van het Turks religieus landschap voltooid te zijn. Deze traditionele mystieke soefi-broederschap ontstond in Centraal Azië in de 14de eeuw en verspreidde zich later naar vooral niet-Arabische gebieden zoals India en China enerzijds en het Ottomaanse rijk anderzijds. Het is genoemd naar Khwâya Bahâ ad-Dîn Naqshband (Bukhara 1318-1389). Het onderscheidt zich van andere broedersschappen onder meer door de wijze waarop de dhikr (*zikir*) verricht wordt, namelijk in stilte (*gizli zikir*). De Nakşibendi-broederschap is de oudste en de belangrijkste broederschap in Turkije en binnen de Europese Turkse gemeenschap. In Europa zijn ze vooral vertegenwoordigd in Duitsland met in 1992 22 aangesloten moskeeën, maar ook in Frankrijk en de Benelux. In België bestaan ondertussen acht *dergah's*, onder de naam Kultuurhuis, behorende tot de Nakşibendi-orde. Deze zijn sinds 2000 verenigd onder de stichting *Semersizah Vakfi*, gevestigd in het Limburgse Beringen-Mijn.

De Gentse *tekke* past in die zin in het rijtje van strekkingen en stromingen die binnen de Turkse gemeenschappen in Europa voorkomen maar onderscheidt zich tegelijkertijd van andere moskeeën en cemaats door dat het een initiatief is van tweede generatie jongeren. Terwijl de vorige Turkse moskeeën opgericht werden door de eerste generatie moslimmigranten vormt de tekke het eerste afzonderlijk initiatief van tweede generatie jongeren van Turkse herkomst.

DIVERSIFIËRING VAN HET MAGHREBIJNS/ARABOFOON RELIGIEUS VELD: ETNO-LINGUISTISCHE BREUKLIJNEN

Langs Marokkaanse zijde verliep de eerste diversifiëring van het moskeelandschap op basis van ethno-nationale breuklijnen. De oprichting van de Okba Ibn Nafi moskee kwam tegemoet aan de nood aan een moskee in de Dampoortwijk waar ondertussen ook een moslimgemeenschap van Maghrebijnse/Arabofone origine zich begon te vestigen maar ook omdat de eerste Marokkaanse moskee gaandeweg steeds meer bezocht werd door Berbers waardoor de Arabofone Marokkanen en Noord-Afrikanen er zich steeds minder thuis voelden.

OKBA IBN NAFI

Twee factoren lagen aan de basis van de oprichting in 1980 (1984 juridisch) van de moskee Okba Ibn Nafi, genoemd naar de historische verspreider van de islam in Noord Afrika. Ten eerste begon zich een Maghrebijnse en Arabofone gemeenschap te ontwikkelen in het noorden van de stad rond het station van Dampoort. Omwille van de afstand – de Al-Fath moskee bevond zich op de Brugse Poort- was het belangrijk een moskee in de buurt te hebben, in het bijzonder voor de dagelijkse gebeden en het koran- en Arabisch onderricht voor de kinderen. Geografisch gezien kan de Okba Moskee als de ‘wijkmoskee’ van de Dampoort genoemd worden, zoals door de moskeegangers reeds gedaan wordt met ‘Masjid al Dampoort’, ‘moskee van Dampoort’. Conform de ontwikkelingen elders in niet islamitische settings ontstaan moskeeën zodra een groep groot genoeg is om autonoom van start te gaan. Terwijl in eerste instantie Arabofone moslims van Marokkaanse, Algerijnse of Tunesische origine de Al-Fath moskee frequenteerden opteerden ze zodra de gemeenschap zich uitbreidde voor een eigen moskee.

Verder lijkt de Okba Ibn Nafi moskee opgericht te zijn vanuit het ongenoegen dat ontstond doordat de eerste moskee, Al-Fath, steeds meer een Berbersignatuur kreeg doordat het niet alleen door een berber-cemaat bezocht werd maar deze ook het feitelijke bestuur in handen kregen. De Okba Ibn Nafi, als reactie, wordt opgericht als een ‘Maghrebijnse’ of Noord-Afrikaanse waarbij het voorzitterschap gezamenlijk door een Marokkaans, Algerijns en Tunesisch bestuurslid waargenomen werd. De voertaal in de moskee is in tegenstelling tot de Al-Fath moskee het Arabisch en niet het Tamazight.

Buiten deze ethno-culturele en taalkundige verschillen onderscheidt de Okba Ibn-Nafi moskee zich politiek-ideologisch of religieus niet van de Al-Fath moskee. Net als in overige ‘traditionele’ moskeeën richt het zich voornamelijk op de religieuze praktijk en opvoeding en onderricht in de traditionele cultuur van jongeren en kinderen.

Hoewel oorspronkelijk gestart als ‘Maghrebijnse’ moskee is ze ondertussen in de feiten geëvolueerd tot een voornamelijk Marokkaanse moskee. Zo is de voorzitter sinds jaar en dag dezelfde persoon van Marokkaanse origine. Ook quasi alle imams die er tewerkge-

steld waren en zijn, alsook het merendeel van de cemaat is van Marokkaanse herkomst. Desalniettemin heeft de cemaat van de Okba Ibn Nafi-moskee een meer divers en heterogeen karakter bestaande uit hoofdzakelijk Arabofone Marokkanen voornamelijk uit het noordoosten van Marokko, meer bepaald de streek rond Oujda en Berkane enerzijds en Algerijnen en in mindere mate Tunesiërs anderzijds.

BREUKLIJNEN BINNEN HET MAGHREBIJNS EN ARABOFOON MOSKEELANDSCHAP (EIND JAREN '90 – BEGIN JAREN 2000)

De derde fase van de moskeevesting te Gent kenmerkt zich door de verdere diversificering langs ideologische, politieke en theologische lijnen maar dit maal van het Maghrebijns/Arabofoon veld. Terwijl met de oprichting van de Naksibendi-tekke in 1994 dit proces zich voor het Turks moskeelandschap lijkt af te ronden, kent het Maghrebijns/Arabofoon veld een grote fragmentatie op basis van politieke breuklijnen hoofdzakelijk ingezet door de jonge garde in de moskeeën.

In 1999 wordt Al-Markaz et-Tarbawi opgericht, kort daarop gevolgd door het Islamitische Cultureel Centrum Gent in 2002. Beide moskeeën komen uit de eerstegolf moskeeën voort als gevolg van ongenoegen omtrent het reilen en zeilen in de respectievelijke moskeeën. Beide eerste generatiemoskeeën brachten als het ware in eigen schoot hun eigen dissidenten voort. Zo kwam Al-Fath in conflict met jongeren uit eigen rangen die na een poging tot meer inspraak, zich alsnog afscheurden. In de Okba moskee werd deze rol opgenomen door de imam, die de moskee wenste open te trekken naar jongeren en ook het aanbod van de moskee wenste uit te breiden om zo te evolueren tot een 'islamitisch centrum'. Zijn hervormingspogingen sloegen echter op de onwil van een groot deel van de moskeegemeenschap die een 'klassieke' moskee wensten waarop de imam de moskee verliet en na verloop van tijd het Islamitisch Cultureel Centrum in Gent-Brugge oprichtte.

AL-MARKAZ ET-TARBAWI

Al-Markaz Et-Tarbawi, het Educatief Centrum, werd in 1999 opgericht door jonge moskeegangers van de Al-Fath moskee, allen islamleerkrachten. Na pogingen om de Al-Fath moskee open te trekken naar jongeren, het activiteitenaanbod uit te breiden, de preek te vertalen etc. kwamen ze in aanvaring met het zetelend bestuur. De betrokken jonge mannen hoopten in eerste instantie via een plaats in het bestuur van de moskee ook het reilen en zeilen te kunnen beïnvloeden. Ze eisten het ontslag van de zetelende voorzitter die reeds van bij de start van de Al-Fath moskee begin jaren '70 deze positie bekleedde. Nadat duidelijk werd dat wijzigingen, zowel in het bestuur als in de werking, niet haalbaar waren en na verschillende tussenkomsten van het Marokkaans consulaat en ambassade waarbij hen gesuggereerd werd alles blauw blauw te laten, opteerden ze voor het opstarten van een eigen initiatief.

Het centrum profileert zich vandaag dan ook expliciet als 'jongeren-moskee'. Zowel in discours als aanbod wordt expliciet ruimte gemaakt voor jongeren. Zo wordt in tegen-

stelling tot de traditionele Marokkaanse moskeeën gewezen op het belang van de ontmoetingsruimte in een moskee/centrum. De moskee die de oprichters van de moskee kenden van hun kindertijd was er een waar strenge regels golden en geloof met de harde hand werd aangeleerd. Zij proberen een aangename omgeving te creëren waar jongeren/kinderen zich thuis en welkom voelen. Het 'sociale van het religieuze' meer dan enkel het religieuze wordt op de voorgrond geschoven.

ISLAMITISCH CULTUREEL CENTRUM GENT (ICCG)

De Markaz te Gent-Brugge werd in 1999 opgericht door imam Abdelmotaleb Rifa'at (BS 30.09.1999). Eind jaren 90 (1998-1999) verliet hij de Okba Ibn Nafi-moskee. Na een periode van een kleine vijf jaar had hij voldoende fondsen verzameld voor de oprichting van het ICCG. Na de nodige vertraging om financiële redenen ging het uiteindelijk in januari 2003 feitelijk van start na de verhuis naar de Kerkstraat in Gent-Brugge.

Rifa'at, de oprichter en latere voorzitter van het ICCG, vond het nodig een 'moskee' op te richten die 'meer deed dan enkel het gebed verzorgen'. Hij wilde een 'centrum' dat steeds open en bereikbaar zou zijn en waar mensen voor verschillende zaken terecht konden. De bekommernis van de oprichters richt zich grotendeels op de jongeren die nauwelijks bereikt werden door de overige moskeeën en ook nergens anders terecht kunnen. In het bijzonder de maatschappelijke problemen waar de jongeren mee kampen verdienen aandacht. De opvoeding die ze thuis en elders krijgen is slechts oppervlakkig en biedt hen weinig zingeving. Die zoeken ze vandaag in consumptiegedrag (auto's, geld en huizen), maar dat biedt geen voldoening en het maakt van hen ook geen goede moslims of nuttige personen voor de gemeenschap. Godsdienstige en geestelijke opvoeding, verstrekt via het centrum, kan deze leegte opvullen, aldus de imam.

IDEOLOGISCHE INSPIRATIE EN INVLOEDSFEREN...

Hoewel het lijkt alsof de Maghrebijnse en Arabofone moskeeën zich hebben gediversifiëerd op basis van vorm (centrum versus moskee) en aanbod (focus op jongeren) liggen uiteraard ook ideologische en andere verschillen aan de basis hiervan. Bij de Maghrebijnse en Arabofone moskeeën is er minder sprake van een rechtstreekse invloed van of parallellen met de ontwikkelingen in het land van herkomst. De diversifiëring of afsplitsingen die zich binnen deze gemeenschappen voordoen zijn geënt op ontwikkelingen binnen de Arabo-Islamitische wereld in het algemeen en zijn in mindere mate zoals het geval van Turkije, terug te voeren tot ontwikkelingen in het specifiek land van herkomst (Marokko, Tunesië of Algerije wat de Gentse setting betreft). Dit heeft te maken met het feit dat moslims zich richten tot de centra voor islamitische kennisproductie die zich in de gehele Arabische wereld en niet enkel in Marokko of Tunesië bevinden. Zowel Saoedi-Arabië, de Al-Azhar in Cairo, maar ook Damascus of Fes vormen referentiepunten ongeacht de nationale herkomst van de moslims in Europa. Hoewel er natuurlijk een bevoorrechte relatie bestaat met het land van herkomst, al is het maar door de veelvuldige contacten

via de jaarlijkse vakanties, laten de Europese moslims zich niet enkel inspireren door de nationale religieuze tradities van het land van herkomst.

Zo liet de Markaz-moskee zich inspireren door het discours over een moslimburgerschap, waarbij men afstand neemt van de cultureel en nationaal ingevulde islam van hun ouders. Ook loyaliteit ten opzichte van de structuren in het herkomstland wordt door hen geheld. Deze jongeren zijn niet uitsluitend gericht op het land van herkomst. Hun perspectief is deze van de Europese context. Tegelijkertijd wordt hun referentie wat het gedachtegoed betreft bepaald door de ontwikkelingen in heel de Arabisch-islamitische wereld en wat het actiegebied betreft door de diasporacontext. De inspiratie die ze halen uit de bewegingen in de Arabische wereld impliceert desalniettemin geen rechtstreekse banden met de groepen in kwestie. Het gaat veeleer om 'scholen' door wie ze zich laten inspireren. Deze 'nieuwe' (religieuze) leiders vinden hun inspiratie bij intellectuelen en studenten uit de Arabische wereld uit de kringen van Frères Musulmans en *Mouvement Islamique Tunisien* van Ghannouchi. Ze werken in de seculiere ruimte voor sociale verandering via organisaties die zich richten op onderwijs als vehikel voor religieuze en persoonlijke groei.

Wat de 'Marokkaanse' setting betreft zouden we, althans de oprichters van de Markaz moskee, kunnen situeren in de hoek van de sjeich Yassin en de partij *el-adl wa al-ihsane* (Justice et Spiritualité). Tegelijkertijd zijn er ook linken met de Saoedi-Arabisch context, al is het maar door de opleiding die de oprichter en voorzitter van Markaz er genoten heeft en de diploma's die uitgereikt worden aan leerlingen die er Koran- en Arabischonderricht volgden. De dissidentie in de Okba-moskee vervolgens, wordt belichaamd in de persoon van de imam en oprichter Rifa'at, afgestudeerd aan de Al-Azhar in Caïro en leerling van de protestprediker Keshki waardoor hij de traditionele Maghrebijnse islam en de rol van de moskee hierin voortdurend in vraag stelt.

De centrale breuklijn op basis van de welke deze 'centra' zich onderscheiden van traditionele moskeeën is hun relatie tot de publieke ruimte; gezien hun distantiering van de landen van herkomst is hun moslim-zijn niet louter de erfenis van de traditionele islam (van de landen van herkomst) maar een keuze, een overtuiging. Hun moslim-zijn vormt hierbij de primaire marker van hun collectieve identiteit en niet slechts een onderdeel van de ethno-nationale culturele erfenis. Religie maakt deel uit van hun totale identiteit die ze daarom niet wensen te reduceren tot de privé ruimte. Moskeeën wensen ze daarom ook radicaal in te schrijven in de wereld en tegelijkertijd open te trekken. Dit uit zich in een gediversifieerd aanbod en verscherpte aandacht voor diverse groepen zoals de jongeren en de vrouw, maar ook voor de buurt met zowel moslims als niet moslims.

NIEUWE MIGRATIE, NIEUWE MOSKEEËN (TWEDE HELFT JAREN 2000)

De vierde en huidige fase van de moskeevestiging in Gent kenmerkt zich door de oprichting van moskeeën door nieuw gearriveerde migranten. Conform de idee dat moskeeën

niet louter ruimtes voor de rituele praktijk zijn maar tevens gemeenschapsplaatsen, merken we dat nieuwkomers zodra de gemeenschap groot genoeg is eigen moskeeën oprichten.

Zo werd in 2000 de Pakistaanse moskee ‘*Pakistaans Islamitisch Cultureel Centrum Gent*’ (*P.I.C.C.G*) en in 2004 de Bosnische moskee *Ensarija* opgericht. Deze moskeeën zijn het ‘product’ van de nieuwe migraties naar de stad. In eerste instantie sloten deze gemeenschappen zich aan bij bestaande moskeeën. Zo heeft de Pakistaanse gemeenschap gedurende een bepaalde periode gebeden in de IH-VAK moskee, maar zodra ze voldoende georganiseerd waren en over middelen en kanalen beschikte, opteerden ze voor een eigen ruimte. Dit proces van vestiging en oprichting doet zich overal voor waar een gemeenschap groot genoeg is om autonoom verder te gaan.

Wat de gevestigde moslimgemeenschappen betreft zien we vanaf deze periode voornamelijk een verdere professionalisering van de structuren optreden, mede door een veranderend leiderschap door de intrede van jongeren, hetzij van de tweede generatie hetzij via de schoonzonen, in de besturen. Hiernaast stellen we een grote gerichtheid naar de omgeving vast. Als gevolg van grotere gerichtheid tot Europa van de jongere gelovigen, vormt niet zozeer het land van herkomst de referentie, maar de huidige Vlaamse setting. De moskee moet tegemoetkomen aan de noden van complexe diaspora-setting. Slechts een moskee ingeschreven in de publieke ruimte kan hier een antwoord op formuleren.

DE BEKEERLINGENMOSKEE (2008)

Net als elders in Vlaanderen bestaat de moslimgemeenschap in Gent hoofdzakelijk uit migranten en hun nakomelingen. Vanaf de jaren negentig stellen we tevens de publieke aanwezigheid vast van bekeerlingen, tot de islam bekeerde ‘autochtone’ Belgen. Hun aantal is onbekend en de schattingen variëren tussen 3.000 tot 15.000.

Met het gebruik van de term ‘bekeerlingen’ wensen deze moslims voornamelijk ten opzichte van niet-moslims te tonen dat zij ‘moslims van hier’ zijn. Anderen verzetten zich net tegen het gebruik van de term ‘bekeerlingen’ omdat ze vinden dat ze ‘altijd al moslim geweest zijn en als moslim geboren, maar het nog niet beseften’. Ook de termen ‘terugkeerlingen’ of ‘nieuwe moslims’ worden gebruikt om deze groep aan te duiden. Het kenmerkende voor alle bekeerlingen is dat islam geen deel uitmaakt van hun cultureel erfgoed en dat moslim-zijn het resultaat is van een individuele keuze voor Islam.

Naar motivaties om zich te bekeren onderscheiden we degenen die na een persoonlijke zoektocht komen tot de islam en degenen die om praktische of sociale redenen, doorgaans omwille van een huwelijk met een moslim, zich bekeren tot de islam. Terwijl deze laatsten veeleer opgaan in de moslimgemeenschap waar ze via het huwelijk deel van uitmaken, is het voornamelijk de eerste groep bekeerlingen die zich afzonderlijk wenst te manifesteren